

Wanda Korycka, Tadeusz Grygier

Nieznane listy Bogusława Radziwiłła o sytuacji w Prusach Książęcych w czasie II wojny szwedzkiej

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 780-806

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M A T E R I A Ł Y

TADEUSZ GRYGIER, WANDA KORYCKA

NIEZNANE LISTY BOGUSŁAWA RADZIWIŁŁA O SYTUACJI W PRUSACH KSIĄŻĘCYCH W CZASIE II WOJNY SZWEDZKIEJ

Publikowane listy pochodzą ze zbioru rodu Schwerinów z Dzikowa (powiat braniewski). Część zbioru zabezpieczył w 1947 roku prof. dr Karol Górski; w latach 1949—1951 odnaleziono dalsze partie tego zbioru. Ocalałe dokumenty z archiwum rodowego Schwerinów zostały zabezpieczone, uporządkowane i zinventaryzowane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie¹⁾.

Z uwagi na rolę Ottona Schwerina, pierwszego ministra elektora brandenburskiego, nieliczną w tym zbiorze korespondencję dyplomatyczną i polityczną warto przestudiować. Dotyczy ona stosunków politycznych polsko-brandenburskich i europejskich od połowy XVII do połowy XVIII wieku²⁾.

Przed rokiem 1945 dzikowskie zbiory Schwerinów wykorzystywał przede wszystkim Max Hein, biograf Ottona v. Schwerina³⁾. Jednakże materiały te, mimo że były dobrze uporządkowane, zostały przez b. dyrektora Archiwum Królewskiego uwzględnione tylko w minimalnym stopniu.

Korespondencja Bogusława Radziwiłła jest wydawana już od dłuższego czasu, wspomnieć można tu choćby Bernarda Kalickiego⁴⁾. Ostatnio kilka listów wydał Tadeusz Nowak⁵⁾. Dotychczas rękopiśmienną spuściznę Bogusława Radziwiłła, znajdującą się w zbiorach b. Archiwum Królewskiego (obecnie *Staatliches Archivlager* w Getyndze) oraz w *Landesarchiv Oranienbaum*, najpełniej wykorzystał Jörg Jacoby⁶⁾. Nie wiedział on jednak, że listy B. Radziwiłła znajdowały się również w archiwum dzikowskim (*Wilden-*

¹⁾ Informację o tych materiałach podano w „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, Poznań 1951, t. XIII, s. 446—452. Zob. również Tadeusz Grygier, *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie — dziesięć lat pracy*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, Olsztyn, 1958, nr 3, s. 273, oraz „Biuletyn Informacyjny Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie”, Warszawa 1953, s. 18.

²⁾ Tadeusz Grygier, *Wstęp do inwentarza zbioru rodowego Schwerinów, znajdujący się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie (dalej WAPO)*.

³⁾ Max Hein, *Otto von Schwerin, der Oberpraesident des Grossen Kurfürsten, Königsberg 1929*, s. 397. przyp. 25.

⁴⁾ Bernard Kalicki, *Bogusław Radziwiłł koniuszy litewski*, Przegląd Polski, Kraków 1878, t. XII, z. 4.

⁵⁾ Tadeusz Nowak, *Nieznane materiały do wojny szwedzkiej 1656 roku z b. Archiwum Radziwiłłów w Warszawie*, Przegląd Historyczny 1956, t. XLVII, s. 713—720.

⁶⁾ Jörg Jacoby, *Boguslaus Radziwill. Der Statthalter des Grossen Kurfürsten in Ostpreussen*, Marburg 1959, s. 310.

hoff) Schwerinów. Stąd na przykład bliskie kontakty Bogusława Radziwiłła z Ottonem Schwerinem zostały w pracy Jacoby'ego potraktowane raczej marginesowo. Z publikowanych listów znane mu były: pierwszy (z 4/14 grudnia 1657), trzeci (z 18/8 grudnia 1657) i czwarty (z 11 grudnia 1657). Jednakże ich treść wykorzystał w minimalnym stopniu na podstawie rejestrów zawartych we wschodniopruskich foliantach. Reszty listów Jacoby nie wymienia.

Listy pisane były wkrótce po objęciu przez Bogusława Radziwiłła stanowiska namiestnika Prus Książęcych, na które został mianowany w październiku 1657 r.

Bogusław Radziwiłł przechodził różne koleje losu. W roku 1655, zaraz po załamaniu się Polski w wojnie ze Szwecją, przeszedł na służbę szwedzką. Po dwóch latach zmienił ją na brandenburską. Otto v. Schwerin był głównym pośrednikiem w tej sprawie, za co Radziwiłł przyrzekł mu 1000 dukatów i 1000 talarów rocznie.

Nie był to jedyny wypadek pośrednictwa Schwerina w sprawach Bogusława Radziwiłła. Pośredniczył on — bezskutecznie zresztą — w staraniu Radziwiłła o rękę młodszej siostry elektora Fryderyka Wilhelma. Po pokoju oliwskim (1660 r.) Radziwiłł szukał pomocy Schwerina w rozwiązaniu sporu polsko-brandenburskiego o Elbląg. Gdy elektor nakazał Radziwiłłowi zająć siłą miasto, ten odmówił uważając, iż akcja taka spowodować może wybuch nowej wojny. Za pośrednictwem Schwerina zdołał przekonać o tym elektora, który cofnął nakaz.

Należy tu pokrótce przypomnieć sytuację polityczną, jaka istniała w czasie pisania publikowanych listów. Dzięki swemu położeniu Prusy Książęce odgrywały wówczas bardzo poważną rolę. Już w 1655 roku król szwedzki, Karol X, dążył do wciągnięcia Brandenburgii do swego obozu i do wojny z Polską. W tym celu wysłał do Berlina swego mediatora, hr. Schlippenbacha. 26 czerwca 1655 r. obiecał on w imieniu króla przyznać elektorowi Prusy Królewskie i Warmię (bez Braniewa) w zamian za udostępnienie Szwedom portów pruskich. Do rokowań ze Szwedami desygnowany został ze strony brandenburskiej Otto v. Schwerin. Obiecywał on Szwedom Inflanty, zastrzegając pozostawienie Prus Książęcych przy Brandenburgii. Rokowania przetrwały się, gdyż elektor obawiał się całkowitego zerwania z Polską, natomiast Schwerin uparczywie dążył do porozumienia brandenbursko-szwedzkiego. Poddanie się Wielkopolski Szwedom, w końcu lipca 1655 r., utrudniało osiągnięcie porozumienia szwedzko-brandenburskiego.

Koniunktura polityczna w owych latach zmieniała się prawie z dnia na dzień. Schwerin zamierzał w tym zamieszaniu politycznym osiągnąć jeden zasadniczy sukces: połączenie lądowe Brandenburgii z Prusami Książęcymi. W tym celu 12 listopada 1655 r. przygotował zasady porozumienia między Brandenburgią a Prusami Królewskimi. Tego rodzaju porozumienie nie odpowiadało jednak Szwedom. Dlatego też na poczynania elektora i Schwerina odpowiedzieli zajęciem Prus Królewskich (1 XII 1655) i Prus Książęcych (10 XII 1655). Król szwedzki zagroził nawet Brandenburgii wojną. Podczas gdy elektor przez swego posła Dobrzeńskiego prowadził rokowania z Karolem X, Holandia i Polska (Sapieha) ofiarowały pomoc Brandenburgii przeciwko Szwedom. Wówczas Karol X wykorzystując walki religijne w Prusach Książęcych stanął po stronie luteran przeciwko kalwinom. Ostatecznie 12 stycznia 1656 r. zawarta została umowa w Królewcu, na mocy której elektor został lennikiem Szwecji z Prus Książęcych i Warmii, stając się tym samym otwartym wrogiem Rzeczypospolitej. Dla zabezpieczenia się 24 lutego tegoż roku elektor zawarł w Królewcu przymierze z Francją.

Maj 1656 r. stał się początkiem końca panowania szwedzkiego w Polsce. W tej sytuacji porozumienie z Rzeczpospolitą stało się dla Brandenburgii coraz bardziej pożądane. 7 maja 1657 r. Schwerin uważał, że koniec wojny polsko-szwedzkiej zbliża się nieuchronnie. Wskazywał elektorowi, że Austria zawiera sojusz z Polską, Dania wypowiada Szwedom wojnę. 25 czerwca 1657 r. poseł elektora, Dobrzeński, przekazał dworowi berlińskiemu żądanie szwedzkie: Brandenburgia ma prowadzić wojnę z nowymi przeciwnikami Szwedów: Austrią i Danią. Mimo że elektor spodziewał się, iż udział w tej wojnie pozwoli mu zdobyć Śląsk, Schwerin był wojnie przeciwny. (Szczegóły tych rokowań w protokole konferencji Schwerina i Dobrzeńskiego z postami szwedzkimi Wolfstergim i Schlippenbachem z dn. 26 VI 1657 r.). W tej sytuacji Schwerin pragnąc doprowadzić jak najszybciej do pokoju polsko-szwedzkiego przekazał Karolowi X informacje hetmana Gosiewskiego o możliwościach i warunkach zawarcia pokoju. Pośrednikiem miał być elektor.

Porozumienie polsko-brandenbursko-szwedzkie przybrało realniejsze kształty, gdy na początku sierpnia 1657 r. przybył do Królewca z polecenia króla Jana Kazimierza poseł austriacki, Lisola. Miał on nawiązać kontakty polityczne. 14 sierpnia 1657 r. rokowania z Lisolą były już prawie zakończone. Brandenburgia miała uzyskać od Polski zwolnienie Prus Książęcych od zależności lennej oraz otrzymać Elbląg, Bytów i Lębork. Za rezygnację z Warmii strona polska przyobiecała pomoc Brandenburgii w zdobyciu Szczecina, co zresztą wymagało wystąpienia Brandenburgii przeciwko Szwedom. 13 września 1657 r. strony podpisały układ w Welawie, potwierdzony w połowie października w Bydgoszczy. Traktat welawsko-bydgoski był największym sukcesem Schwerina.

Porozumienie z Polską nie przeszkadzało Brandenburgii w prowadzeniu równoczesnych rozmów ze Szwecją. W początku grudnia 1657 r. Schwerin przypuszczał, że osiągnie ogólny pokój. Szanse ku temu zwiększyły się, gdy pod koniec grudnia Karol X oficjalnie zrezygnował z Prus Książęcych. Przez rozmowy z posłem szwedzkim, Schlippenbachem, Schwerin pragnął osiągnąć dalsze ustępstwa na rzecz Brandenburgii, której chodziło o zawarcie ogólnego pokoju, natomiast Szwecja chciała zawierać osobne traktaty pokojowe z poszczególnymi przeciwnikami. Na przełomie 1657/58 r. była gotowa zawrzeć pokój z Polską, Danią myślała zmuszać jeszcze siłą do uległości, a wojnę z Austrią prowadzić dalej. Tymczasem Schwerin uważał, że „tak długo, dopóki nie będzie pokoju między Sztokholmem a Wiedniem i Brandenburgia nie zagna spokoju”.

Schwerin starał się w dalszym ciągu utrzymywać kontakty polsko-brandenburskie. 6 stycznia 1658 r. konferował z posłem austriackim Lisolą. Postanowili wówczas nie odstępować od zasady zawarcia ogólnego pokoju. 21/22 stycznia 1658 r. Schwerin znów konferował ze Schlippenbachem. Do porozumienia jednak nie doszło. Szwedzi proponowali wówczas Brandenburgii rozbiór Polski. Tymczasem działania wojenne toczyły się nadal.

Po nieudanych rokowaniach ze Szwecją, Schwerin nie zerwał kontaktów z Austrią (przez Lisolę) i 14 lutego 1658 r. podpisany został między Austrią i Brandenburgią „sojusz ofensywny i defensywny” przeciwko Szwecji.

W tym okresie Polska znalazła się w bardzo trudnej sytuacji, nie tylko z powodu akcji tureckiej, ale również wskutek stanowiska Austrii, która niechętnie realizowała postanowienia sojuszu. Oddziały austriackie przebywały na ziemiach polskich i Polska szukała gwałtownie sposobu, by je ze swego terenu usunąć.

W połowie 1658 r. Szwecja zawarła pokój z Danią i mogła wszystkie swe siły skierować przeciwko Polsce i Brandenburgii. Chcąc ratować Branden-

burgię od katastrofy politycznej i gospodarczej Schwerin radził elektorowi zrezygnować z opanowania Szczecina i chciał szukać pomocy we Francji za pośrednictwem swego posła Krzysztofa Brandta. Jednocześnie utrzymywał kontakty ze Schlippenbachem. W czasie rozmowy z posłem szwedzkim, przeprowadzonej w Prenzlau dnia 8 maja 1658 r. starał się odwieść Szwedów od prowadzenia wojny z Polską oświadczając, że elektor „nie pozwoli oderwać się od Polski”.

Konferencja w Prenzlau nie przyniosła rezultatów. W połowie lipca 1658 r. zdawano już sobie dobrze sprawę, że wojna toczyć się będzie dalej. Schwerin musiał ponieść konsekwencje swej nieudanej misji i 9 września 1658 r. opuścił służbę dyplomatyczną. Został wówczas mianowany nadprezydentem, czyli głównym przedstawicielem Brandenburgii w Prusach Książęcych.

Stosunki w Królewcu stawały się już od końca 1657 r. coraz bardziej napięte. Do miasta przynikały bowiem wiadomości o traktacie welawsko-bydgoskim, a stany pruskie przeciwnie były zbliżeniu z Brandenburgią. Dlatego też ustosunkowały się negatywnie do Bogusława Radziwiłła z powodu utrzymywania ścisłych kontaktów ze Schwerinem. Po mianowaniu tego ostatniego nadprezydentem pozycja polityczna Radziwiłła skomplikowała się jeszcze bardziej, gdyż zawsze stosunek stanów pruskich do niego uzależniony był od jego powiązań ze Schwerinem. Jeszcze 15 czerwca 1661 r. stany te oponowały przeciwko połączeniu z Brandenburgią oświadczając, że „dopiero teraz podaje się im wiadomości o traktatach w Welawie i w Bydgoszczy. Z traktatów tych rozumieją, że odrywa się Prusy od Polski. Ale uważamy te układy za nieważne, gdyż nie zostały dotychczas wykonane, gdyż Elbląga Polska elektorowi jeszcze nie wydała... Stany chcą niewzruszenie stać przy Koronie Polskiej”.

A teraz kilka uwag odnośnie formy wydania listów:

1) Nie modernizowaliśmy języka z kilku przyczyn. Język francuski tych listów jest bardzo dojrzały, jego logika zrozumiała, zwarta jak łacina. Wydaje się, że modernizowania wymaga tylko język niedojrzały, jak na przykład niemiecki z XVII wieku, który nie jest jasny w formułowaniu treści i pojęć. Neografia francuska odczytana i odszyfrowana jest łatwa do zrozumienia, np.: *'au leu — j'ai lu, voicy — voici, pourroit — pourrait, ie ne scay — je ne sais, empescher — empêcher, doute — doute, desia — déjà, advis — avis, aulcun — aucun* itd.

2) Francuszczyzna tych listów jest starsza co najmniej o 30—50 lat od używanej wówczas we Francji. Nie jest to klasyczny język Corneille'a czy Moliera, lecz francuszczyzna z przełomu XVI/XVII wieku.

3) Listy pisane są przez sekretarza Bogusława Radziwiłła, przez nadawcę tylko podpisane. Zawierają wiele błędów ortograficznych. Błędy te zostały zachowane (np. *veu* zamiast *vue*, *cet* zamiast *c'est* i inne). Błędy te utrudniły bardzo zrozumienie treści. W podwójnym nawiasie podana została pisownia prawidłowa.

4) Wszystkie listy, za wyjątkiem ostatniego, pisane były szyfrem dyplomatycznym. Szyfr ten rozwiązaliśmy od razu (rozwiązanie podano w podwójnym nawiasie zaraz za szyfrem). Z uwagi na skomplikowanie szyfru w nielicznych wypadkach pozostawiono nie rozwiązane miejsca lub nie rozwiązane z podaniem wątpliwości przy pomocy znaku zapytania. Klucza do szyfru nie podajemy, gdyż rozszyfrowany tekst pozwolił na jego znalezienie. Zaznaczamy tylko, że jest skomplikowany stosując różne powiązania liter alfabetu z cyframi. Na 24 litery alfabetu szyfr operuje 164 liczbami. Np. litera *s* przedstawiona jest 7 liczbami (58, 59, 60, 61, 62, 63, 64), litera *n* — 5 liczbami (24, 25, 26, 27, 28), litera *r* — 6 liczbami (30, 31, 32, 33, 34, 35).

Sprawy poruszane w publikowanej tu korespondencji oficjalnej Bogusława Radziwiłła naświetlane są również w jego korespondencji prywatnej, którą opublikujemy na innym miejscu.

1.

Królewiec, 4 XII 1657 r.

Radziwiłł informuje o sytuacji politycznej w Prusach Książęcych i w Polsce¹⁾.

Or.: Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół podworski rodu Schwerinów, XXV/2/Dział V nr 1 fol. 1—2¹⁾.

Monsieur

L'ordinaire d'hier ma apporté vostre lettre du 7. de ce mois, que j'ay eu avec d'autant plus de ioye, que Vostre Excellence continue de me tesmoigner tousiours, des preuves de son amitie, dont ie la remercie. Voicy encor un petit billet de mon correspondant à Posen, qui me confirme le desir, qu'on y a pour la paix. Si le Roy de Suede a de mesmes sentimens, comme on le publie, le sucez s'en pourroit achever plus tot qu'on ne pense. Je ne scay a quy visent les traitez secrets qu'on dit, qui s'aiustent entre ledit Roy et la Ville de Dantzig. J'en advertis son Altesse Electoralle et suis persuadé qu'il importe de veiller sur cet affaire, pour empescher que d'autres ne profitent de ce qui luy appartient. Je me souviens maintenant du discours que Monsieur le Comte de Schlipenbach ma tenu icy cet Esté au suiet d'Elbing, en m'assurant que le Roy son maistre me cederoit cette Ville la et a tel autre non Catholique, qui auroit a luy donner de l'argent. On doit tout craindre d'une puissance, qui prend liberté de tout faire, cet pourquoy ie ne doute point que Vostre Excellence ne pence meurement a dissiper cette intrigue, pour l'effect dequoy ie ne vois point d'expedienc plus salutaire que la paix. Le Roy de Suede a l'esprit adroit et ne pouvant pas se promettre de faire subsister long temps toutes ses garnisons en Prusse, il taschera de vendre une partie des places et en esleuant ceux de Dantzig, les gagner pour amys, ne les ayant pu avoir pour subiecs. La Cavallerie, qu'ilz ont licentiez ces iour passez m'avoit desia donné quelque soubcon de leur conduite, mais ie suis bien plus en peine d'une autre nouvelle, qu'un gentilhomme Polonois mon confident, m'est venu communiquer, touchant la confederation de l'armee de Monsieur Saphia²⁾, qui est hors de l'obeysance de Sa Maiesté et se gouverne, comme Elle veut.

Autrefois dans de semblables conionctures les confederez se rendoient maistres de toutes les Oeconomies Royalles et Terres Ecclesiastiques, mais comme presentement les unes et les autres, sont ou ruineez ou bien au pouvoir des Ennemys de l'Estat, les chefs de ce parti ont, a ce qu'on m'assure, tenu depuis peu une assemblee, ou ilz ont mis en deliberation, s'ilz se devoient conformer aux traitez faits entre le Roy et son Altesse Electoralle, ou s'il ne vaudroit pas mieux entrer en Prusse et y chercher les quartiers d'hiver. Quelques uns de mes amys et de ceux de Monsieur Saphia, ont suspendu leur resolution. Mais vous pouvez croire, Monsieur, que cet advis m'inquiete et ie l'estime d'autant moins faux, qu'un de nos gentilhommes

¹⁾ *Niezbyt dokładny regest tegoż pisma znajduje się we wschodniopruskich foliantach (nr 1252a), wykorzystany przez Jörg Jacoby, Boguslaus Radziwiłł... s. 55 oraz s. 245 przyp. 16.*

²⁾ *Pawła Sapiehy, hetmana wielkiego litewskiego, który był jednocześnie wojewodą wileńskim.*

du Baillage d'Olecko, vient de me faire plainte, qu'un de ses Voisins Lithuanois, nommé Piasskowski, ayant passé nos frontieres à main forte, luy a pillé sa maison et enmené trente piece de bestail, qu'il avoit encore. J'ay depeché hier au soir un expres en Podlachie, pour tacher d'obuier à toutes qui nous pourroit menacer de ce costé la, mais comme cet Dieu seul qui fait prendre aux hommes, les Viseez d'une vraye et solide conduite, ie le prie que la tempeste ne nous prenne point au port et arrache le bien que nous croyions desia tenir en nos mains.

Je continueray de me servir de mon cachet, puis que Vostre Excellence croit qu'on n'en disputera point la validité et d'employer tous mes soings, pour agir en toutes choses, avec le plus de circonspection qu'il me sera possible. Monsieur Gozewski³⁾ a laissé Riga investi et s'en est allé vers Revel, se fiant au renfort de quelques troupes Moscouites. Du surplus ie remercie Vostre Excellence, de ses offers, pour l'affaire de Monsieur le Commissaire General de Walrod et de l'ordre qu'Elle ma fait envoyer à Monsieur Hall, ie tascheray de me revanger de vos obligations, quant vous en ferez naistre les commoditez à celui qui est

Monsieur

de Vostre Excellence

le bienhumble et très affectione Serviteur

B. Radzivil

à Konigsberg le $\frac{4}{14}$ Decembre 1657

Przekład.

Panie.

Wczorajszy zwykły (posłaniec) przyniósł mi Pański list z 7 bieżącego miesiąca. Przeczytałem go z tym większą radością, że Wasza Ekscelencja w dalszym ciągu daje mi zawsze dowody swej przyjaźni, za co dziękuję. Oto jeszcze jeden mały bilecik od mojego korespondenta z Poznania, który mi potwierdza, że pragną tam pokoju. Jeżeli zapatrywania króla szwedzkiego są takie, jak to ogłaszają, można by osiągnąć wyniki wcześniej, niż się przypuszcza. Nie wiem, do czego zmierzają tajne rokowania prowadzone przez tegoż króla z miastem Gdańskiem. Zawiadamiam o nich Jego Elektorską Wysokość i jestem przekonany, iż jest rzeczą ważną czuwać nad tą sprawą, by nie pozwolić innym korzystać z tego, co Jej się należy. Przypominam sobie teraz rozmowę, jaką tu miałem ubiegłego lata z hrabią Schlipenbachem na temat Elbląga. Zapewniał, że król, jego pan, odstąpi to miasto mnie lub każdemu innemu, niekatolikowi, który dałby mu pieniądze. Wszystkiego się można spodziewać po potędze, która pozwala sobie na wszystko; dlatego też nie wątpię, że Wasza Ekscelencja myśli rozważnie nad unicestwieniem tej intrygi. Nie widzę bardziej zbawiennego wyjścia, by to osiągnąć, jak pokój. Król szwedzki ma umysł lotny i nie mogąc sobie pozwolić na utrzymywanie przez długi czas wszystkich garnizonów w Prusach będzie się starał sprzedać część z tych miejscowości, a wywyższając gdańszczan, będzie usiłował pozyskać ich przyjaźń, nie mogąc ich mieć jako poddanych. Kawaleria, którą rozpuścili w tych dniach, nasunęła mi pewne podejrzenia co do ich postępowania, ale inna wiadomość, którą mi właśnie zakomunikował zaufany szlachcic polski,

³⁾ *Wincenty Gosiewski, hetman polny litewski.*

zmarłwila mnie jeszcze bardziej. Mówi ona o skonfederowaniu wojsk pana Sapiehy, które złamały posłuszeństwo Jego Królewskiej Mości i rządzą się, jak chcą.

Dawniej w podobnych wypadkach konfederaci zajmowali wszystkie ekonomie królewskie i majątki kościelne, ale że obecnie i jedne, i drugie są zrujnowane lub w mocy wroga, przywódcy tych wojsk, jak mnie zapewniano, odbyli niedawno naradę, na której zastanawiali się, czy nie należałoby przestrzegać traktatów zawartych między Królem i Jego Elektorską Wysokością, względnie czy nie byłoby lepiej wejść do Prus i tu szukać kwater zimowych. Kilku wspólnych przyjaciół moich i pana Sapiehy nie dopuściło do takiej decyzji. Ale może mi Pan wierzyć, że wiadomość ta mnie niepokoi, a nie uważam jej za fałszywą, tym bardziej że pewien szlachcic z okręgu kapitanatu w Olecku złożył właśnie skargę, że jeden z jego sąsiadów Litwinów, nazwiskiem Piasskowski, przekroczywszy zbrojnie granicę, splądrował jego dom i uprowadził 30 sztuk bydła, które tamtemu jeszcze pozostało. Wysłałem wczoraj wieczorem umyślnego na Podlasie, by dowiedzieć się wszystkiego, co mogłoby nam zagrażać z tej strony, ale że tylko Bóg jeden ma wpływ na

... peut être en son honneur, et
 qui me sera possible. Monsieur Gourmandy a laissé Page venir,
 et s'en être vers Prud. Je gâta au cas fort de quelques bons ap-
 peler. De Jagoras se renvoya V. Excellence, de ses
 offic. pour l'affaire de Monsieur le Comisari General de
 Salsod et de l'ordre qu'elle me fait envoyer à Monsieur Stoll.
 Je tâche de me souvenir de vos obligations, mais vous
 en faites naître les commodités à celui qui est

Monsieur
 de J. H. G. G. G.
 Le bien humble et
 respectueux serviteur
 B. Radziwiłł

Podpis Bogusława Radziwiłła.

Fot. A. Kuraczyk

ludzi i tylko on może skierować ich postępowanie na prawdziwą i rzetelną drogę, proszę go, żeby burza nie zaskoczyła nas w porcie i nie wyrwała nam tych dóbr, które, jak myślimy, mamy już w rękach.

Będę się w dalszym ciągu posługiwał moją pieczęcią, skoro Wasza Eksce-lencja uważa, że jej ważność nie będzie kwestionowana i będę dokładać wszelkich starań, by we wszystkich sprawach postępować z możliwie naj-większą ostrożnością. Pan Gosiewski opuścił Rygę z przyrzeczeniem posiłków i udał się w kierunku Rewla ufny w pomoc jakichś oddziałów moskiewskich.

W końcu dziękuję Waszej Eksce-lencji za jego propozycje w sprawie pana komisarza generalnego Walroda i za rozkaz dla pana Halla, do którego wysłania Pan mnie skłonił. Postaram się odwzajemnić za Pańską uprzejmość, gdy tylko stworzy Pan ku temu możliwości dla tego, który jest Waszej Eksce-lencji pokornym i bardzo życzliwym sługą.

W Królewcu 4/14 grudnia 1657.

B. Radziwiłł

2.

Królewiec, 4 XII 1657 r.

Donosi o stosunkach panujących w Królewcu, oraz o możliwościach zawarcia pokoju ze Szwedami.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V nr 1 fol. 5—6.

Monsieur

Toute mon industrie et mes soings, n'ont pas encore tirer des bourgeois de cette ville, une bonne resolution pour l'establissement des magasins¹⁾. Elle est pourtant si necessaire, que ie ne vois point de fondement assureé à l'entretien de la milice en ce pays, sans un grand amas de vivres, car il ne faut pas douter, que l'argent ne nous manque fort souvent, pendant cet hyver, que le trafficq sera suspendu et tant que Koenigsberg fera la difficile, toute la campagne, croira aussy de n'estre point obliger aux choses requises, parce qu'un mauvais exemple est capable d'en produire cent autres. Ainsi Monsieur, ie me trouve bien empesché dans mon compte, quoy que ie ne perde pas encore l'entiere esperance de vaincre ses longeurs, qui m'ostent les moyens de visiter les autres places, ou ma presence seroit inutile. Nostre peuple se figure, que depuis la paix publiee, on luy fait iniure de parler plus de soldats et de contributions, nous avons prou de peine de le persuader qu'on ne iouyt pas encore de ce repos parfait, ou il croit estre entré. Cependanc ie remercie Vostre Excellance de la bonté qu'elle a de me communiquer si souvent, ce qui se passe à nostre cour. Les propositions de Monsieur le Comte de Schlipen-bach paroissent estre bien préméditez pour penetrer dans les intensions de son Altesse Electoralle. Neantmoins si les Suedois ont un vray desir de faire la paix, qu'on la traite à la bonne heure, car il me semble qu'il vaut mieux en venir la tost que tard et que le choix de bien mesnager le temps, n'est pas un petit secret dans les conionctures presentes. Il est aisé de ramer quant Dieu conduit le Voisseau. Je le prie qu'il prenne le soing de celui de nos

¹⁾ *Problemy gospodarczo-finansowe zajmują bardzo wiele miejsca w korespondencji Bogusława Radziwiłła ze Schwerinem. Schwerin był bowiem jednym z głównych reformatorów gospodarki finansowej Brandenburgii. Sprawy finansowe stanowiły ważny problem, gdyż elektor posiadając 10 000 żołnierzy nie mógł ich utrzymać. Dlatego też część ciężarów na utrzymanie wojska starano się przerzucić na Prusy Książęce, na co stany pruskie nie chciały się zgodzić.*

affaires et qu'il nous fasse éviter les surprises, qu'on nous pourroit dresser. Pour moy ie me tiendray tousiours prest d'obeyr a ce qu'on m'ordonnera et de vous donner en toutes occasions des preuves que ie suis

Monsieur

de Vostre Excellence
le bienhumble et très affectionne Serviteur
B. Radzivill

à Koenigsberg le $\frac{4 \text{ xbre}}{24 \text{ gbre}}$ 1657.

Pr z e k ł a d.

Panie.

Cały mój trud i zabiegi nie uzyskały dotąd jeszcze od mieszkańców tego miasta decyzji o założeniu magazynów. A jest ona niezbędna, gdyż nie widzę zupełnie możliwości utrzymania wojska w tym kraju bez nagromadzenia większej ilości żywności, nie można bowiem wątpić, że w czasie obecnej zimy będzie nam często brakowało pieniędzy i że handel zostanie wstrzymany. Dopóki Królewiec będzie robił trudności, również i wieś nie będzie się czuła w obowiązku dostarczenia wymaganych kontyngentów, gdyż jeden zły przykład gotów zrodzić sto innych. W ten sposób moje obliczenia zawiodły, ale nie tracę jeszcze ciągle nadziei, że pokonam te przeciwności, które nie pozwalają mi udać się do innych miejsc, gdzie moja obecność byłaby pożyteczna. Odkąd ogłoszono pokój, lud nasz wyobraża sobie, że obelgą jest mówienie nadal o żołnierzach i kontrybucjach. Mamy wielkie trudności z przekonaniem go, że nie weszliśmy jeszcze w stan doskonałego spokoju, jak to się jemu wydaje.

Tymczasem dziękuję Waszej Ekscelencji, że jest tak dobry i często donosi mi, co się dzieje na naszym dworze. Propozycje hrabiego Schlipenbacha wydają się być dobrze przemyślane, jeśli przeniknęły intencje Jego Elektorskiej Wysokości. Jednakże jeśli Szwedzi chcą naprawdę zawrzeć pokój, niech układy zaczną się jak najprędzej, bo wydaje mi się, że lepiej by doszło do tego wcześniej niż później, a w dzisiejszych koniunkturach dobry wybór odpowiedniego czasu jest niemalym sukcesem. Łatwo jest wioskować, gdy Bóg prowadzi statek. Proszę go, by opiekował się naszymi sprawami i by oszczędził nam niespodzianek, które ktoś mógłby nam zgotować.

Jeśli o mnie chodzi, to zawsze będę gotów słuchać tego, co mi będzie nakazane i dawać Panu przy każdej okazji dowody, że jestem pokornym i bardzo życzliwym sługą Waszej Ekscelencji.

B. Radziwiłł

W Królewcu 4/24 grudnia 1657.

3.

Królewiec, 18 XII 1657 r.

Ustosunkowuje się do żądań ambasadora Danii i do projektów elektora oraz donosi o zaproszeniu go do wzięcia udziału w obradach sejmku polskiego ¹⁾.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V nr 1 fol. 8—10.

Monsieur

¹⁾ Znacznie skrócony regest tegoż pisma znajduje się we wschodniopruskich foliantach (nr 1252a), wykorzystany przez Jörg Jacoby: Boguslaus Radziwill... s. 69, oraz s. 251 przyp. 85.

Je crois que la poste de Koenigsberg, dont vous me mandez le retardement par vostre lettre, du 9 Decembre, vous aura mis en la mesme peine, que celle on l'ay esté alors pour le manque du courier de Berlin, qui arriva neantmoins, apres un iour de patience, outre l'attente ordinaire. J'ay fait force vœux pour le bon succez de Vostre voyage de Lichtenberg et souhaite d'en apprendre quelques particularitez, si elles se peuvent scavoir. Cependant ie remercie Vostre Excellence de l'honneur qu'elle me fait de me communiquer les demandes de l'ambassadeur de Dannemark et les 70, 25, 32, 116, 24, 33, 72, 50, 27, 158, //intentions// de 160, 13, 120 //s a e = Son Altesse Electoralle//. Je ne scaurois trouver dans tout mon 130, 13, 71, 158, 50, 26, 28, 117, 153, 119, 25, 32, //raisonnement//, qu'il 164, 51, 71, 31, 57, 33, 72, 123, 129, 118, 12, 162, 117, 163, 70, 25, 33, 119, 136, 117, 163, 34, 160, //soit utile a ses interests//, de 135, 51, 152, 77, 332, 117, //rompre//, la 80, 133, 119, 154, 72, 118, 130, 120, //premiere//, avec 124 15, 161, 58, 117, 91, e //la Suede//, et de se 154, 119, 33, 35, 131, 117, //mettre//, au 157, 118, 159, 155, 120, 93, 14, 24, 18, 119, r, //mesme danger// ou est le 132, 50, 137, 92, 117, 96, 13, 24, 28, 120, 153, 15, 131, 97, //roy de Danemark//, qui pour 16, 60, 55, 75, 135, 61, 49, 58, 124, 157, //avoir voulu//, estre le 80, 123, 56, 158, 43, 13, 130, 92, 140, 120, 160, 31, //plus hardy est// presentement le 78, 129, 57, 164, 151, 12, 126, 33, 130, 15, 71, 33, 119, //plus maltraité//. La 151, 17, 72, 103, 50, 24, 92, 13, 56, 160, 32, 136, 72, 63, 43, e, //maison d'Austrie// sera bien 16, 76, 164, 119, //aise// de nous 61, 49, 71, 135, 12, 57, 109, 78, 131, 77, 158, es //voir aux prises// pour se 31, 120, 25, 71, 135 //tenir// a 65, 49, 58, 57, 119, 131, 33, //couvert//, mais ie 91, 51, 56, 33, 119, 145, 52, 132, 31, //doute fort//, qu'elle, 163, 53, 73, 34, 15, 163, 161, 121, 165, 77, 57, 74, 158, 159, 14, 25, 32, 120, 92, 117, 148, 50, 136, 64, 117 //soit assez puissante de force// et 94, 71, 26, 64, 123, 71, 25, 13, 31, 73, 49, 27, //d'inclination// pour 26, 50, 57, 161, 17, 161, 162, 75, 158, 33, 117, 130, //nous assister// toutes les, 150, 51, 71, 161, //fois//, que nous en 12, 58, 135, 49, 25, 164, 37, 118, 163, 53, 71, 271, 18, //aurons besoing// et si nos, 91, 116, 158, 160, 119, 70, 25, 163, //desseins// venoient a, 151, 13, 123, 134, 119, 57, 158, 160, 72, 132, //malreussir//, tout le 38, 124, 15, 158, 153, 122, //blasme//, de 152, 117, 57, 130, 120, 134, 50, 71, 36, //menreroit//, de nostre 63, 55, 161, 31, 120, //coste// veu //vue// qu' au 129, 71, 117, 58, //lieu// de tirer de 124, 43, 50, 25, 24, 117, 56, 135, //l'honneur//, et de 125, 13, 92, 58, 16, 25, 31, 12, 23, 122 //l'avantage//, diz 16, 136, 155, 116, 159, //armes//, de sa 92, 16, 124, 31, 119, 163 se //d'Altesse// elle se 77, 120, 134, 92, 130, 50, 73, 31, 93, 12, 25, 160, //perdroit dans// ses propres 131, 51, 71, 26, 116, 159, //ruines//. Je crois que Vostre Excellence scait desia le nouveau desastre du pauvre Prince Rakocz²⁾, que ie plains beaucoup. On m'advertist de Posen et d'ailleurs, que l'Empereur des Turcs est luy mesme en campagne et que dis le commencement de Xbre, il estoit à Adrianopole avec une puissante armee, qui visoit vers la Chrestienté. La 64, 50, 57, 135, //cour//, de 78, 133, 12, 105, 62, 119, 25, 71, 19, 24, 49, 135, 117 //Prague n'ignore// pas cette 151, 15, 130, 64, 43, 120 //marche// de la, 131, 13, 73, 160, 52, 24, //raison//, luy 92, 72, 69, 31, 121, 133, 16, //dictera// d'elle mesme, de 25, 119, 77, 53, 71, 25, 33, 117, 161, 123, 52, 71, 20, 25, 119, 134, //ne point esloigner//, ses forses de 160, 54, 27, 78, 13, 137, 160, //son pays//. Desorte que cette 64, 50, 26, 160, 71, 92, 117, 130, 15, 31, 72, 54, 25, //consideration// et 67, 117, 123, 126, 122, //celle//, de l'extreme 94, 119, 160, 75, 133, //desir//, que ie suis tres 67, 121, 130, 32, 14, 71, 27, //certain//, qu'on 17, 119, 25, 80, 54, 124, 51, 28, 21, 122, //a en Pologne//, pour la paix avec 125, 16, 164, 61, 118, 93, 120, 151, 117, //la Suede me//, font 71, 56, 19, 116, 133 //iuger// que nous, 25, 119, 92, 118,

²⁾ Jerzy II Rakoczy, książę siedmiogrodzki. Jako sprzymierzeniec Szwecji najechał w styczniu 1658 r. Polskę. Rozgromiony przez Stefana Czarnieckiego i Pawła Sapiechę.

57, 51, 26, 161, 134, 73, 119, 28, 43, 12, 165, 15, 130, 94, 120, 135, //ne devons rien hasarder//, maintenant, au de la 158, 119, n, 34, 75, 153, 120, 25, 162, //sentiments//, des 79, 53, 127, 55, 30, 54, 73, 161, //Polonnois//. Ainsi ie suis tres aise d'apprendre de Vostre Excellence, que si la 151, 12, 71, 160, 51, 27, 95, 17, 56, 163, 32, 130, 75, 63, 43, 120, 25, 13, 18, 70, 31, //maison d'Austriche n'agit//, comme, 73, 124, 150, 12, 57, 34, //il faut//, son Altesse Electoralle taschera de faire une bonne paix, 119, 25, 31, 130, 120, 124, 118, 160, 34, 131, 50, 71, 160, 68, 53, 59, 133, 49, 26, 119, 161, //entre les trois courones//, qui est bien la chose la plus necessaire du monde. Je seay qu'il y a des temps, ou il se faut perdre avec courage, plustot que de se conserver avec fayneantise, 151, 16, 71, 163, //mais//, il 26, 50, 58, 161, 73, 157, 78, 53, 136, 31 a //nous importe// de 146, 13, 76, 133, 119, //faire//, des 135, 121, 145, 124, 117, 64, 32, 71, 53, 26, 161, //reflections//, en cete, 66, 49, 24, 75, 50, 26, 69, 33, 57, 130, 119 //conjoncture//, qui sont indifferentes a 38, 116, 13, 57, 63, 53, 58, 83, 92, 15, 58, 35, 130, 117, 164 //beaucoup d'autres//. Et ie suis pleinement persuade, que leurs Maiestez de Pologne, employeront 31, 50, 57, 34, 125, 117, 58, 134, 77, 53, 60, 61, 54, 71, 135, //tout leur pouvoir//, pour, 33, 117, 136, 152, 70, 24, 116, 131, //terminer//, au, 79, 125, 58, 161, 31, 50, 158, 34 //plustost// la 18, 59, 119, 130, 134, 119, 158, 60, 120, 93, 49, 72, 163, 121 //guerre suedoise//. Cet a ce dessein et pour deliberez, des affaires importantes de l'Estat, qu'on tiendra a Warsovie une convocation des grands du Royaume, au commencement du mois Febvrier prochain. Le Roy ma fait l'honneur de my convier et la Reyne desiré que ie my trouve, dans une lettre qu'Elle ma escrit de sa main en me mandant qu'il s'y traittera plusieurs choses, ou ma presence sera utile, Je respons à Sa Maiesté, par cet ordinaire, que mes volontez dependent de Son Altesse Electoralle et du loisir que me donneront alors les occurences du temps. Neantmoins ie souhaiterois d'estre informé de Vostre Excellence, comme quoy l'auray a regler me conduits en ce rencontre, ou sans faute il sera bon, qu'il y ait quelcun de la part de sadite Altesse, qui ait le Soing de ses interets, veu que cete assemblee aura la vigeur d'une Diette et qu'on y pourra affermir beaucoup d'affaires, avec plus de facilité, que si on en attendroit une autre, ou la liberte de crier et de contredire, causeroit peut estre des confusions, si son Altesse Electoralle iuge comme moy, qu'il soit necessaire dy envoyer et qu'Elle me voulust charger de ses commandemens, ie tascheray de les effectuer, avec toute la fidelité possible, à la reserve toutes fois que si dans cet entre temps, il falloit 77, 130, 119, 25, 92, 133, 117, 124, 120, 162, 13, 135, 151, 116, 164, //prendre les armes//, pour 160, 50, 27, 160, 118, 130, 59, 73, 69, 118 //son service// Elle me dispense de ce voyage, parce que i'aurois 153, 13, 60, 62, 12, 74, 161, 117, 20, 30, 15, 64, 121, //mauvai se grace//, de parestre 119, 27, 43, 49, 154, 152, 122, 92, 116, 161, 31, 17, 34, //en homme d'estat//, quant il faudroit, 145, 12, 73, 133, 119, //faire// le 92, 119, 57, 51, 71, 130, 92, 116, 162, 50, 124, 95, 16, 35. //devoir de soldat//. Quoy qu'il arrive Monsieur, il faut avoir le grand chancelier³⁾ et le grand Mareschal de la Couronne⁴⁾, pour amys, Cestacy ma escrit de Posen, comme plusieurs autres Senateurs, me tesmoignan qu'ils ont beacoup de desir de me voir a cete convocation, d'ou devoit dependre l'establissement du repos de la Patrie. Dieu veuille qu'on y prenne de bonnes resolutions, cependant ie viens de penetrer, qu'on parest plus satisfait, qu'aparavant de nostre cour à celle de Suede, de puis que Monsieur le Comte de Schlipenbach y est revenu de Berlin, et les garnisons de par deça, font mine derechef de vouloir entretenir un bon voisinage, avec les nostres, ce qui me fait croire que la Suede ne rompra point avec nous, ou bien si Elle tente de gagner temps, que

³⁾ *Stefan Koryciński.*

⁴⁾ *Stanislaw Potocki.*

cet pour se declarer, vers le mois d'Avril, moyenant quelque coup de partie, ses leurs est faites. Je scay d'ailleurs, que Monsieur le General Linde à estre ces iours passez incognito hors d'Elbing, pour s'abboucher avec quelques gentilshommes Polonois, et le Magistrat de cette Ville la, a eu permission de conferer avec celuy de Dantzic. Cest pourquoy ie souhaite, que par un traité general, on puisse dissoudre les proiects particuliers, qui se negotient et qui nous pourroient nuire. L'armee confederee de Monsieur Saphia s'est mise au large, depuis Lublin iusques en Mazovie et les compagnies de Polubinski⁵⁾, sont logeez à Goniądz, qui est un lieu fort prez de nos frontieres. Je crois fermement que les Polonnois ieront contre les Moscouits, que toute l'estendue de ce Royaume a en haine. Au reste Monsieur le Baron d'Eulenburg ma prié d'intercedir pour luy enuers son Altesse Electoralle, et Vostre Excellence, qu'il luy fust permis de continuer la fabrique des schillings, dont il n'en a encor fait monnoyer que pour quatre mille Escus. Je crois que pour le conserver dans la bonne disposition, ou ie le trouve, il sera necessaire de luy accorder sa priere et de limiter toutes fois la quantité, afin que s'il obtenou trop de chose d'un coup, il ne diminuast ensuite ses soins, a facilitée le service de Son Altesse, qui aura tousiours moyen de le gratifier à mesure qu'on remarquera que les schillings estrangers sortirons du pays. Je finis mon entretien pour cet ordinaire, en vous assurant que ie suis constamment et de plus en plus

Monsieur

de Vostre Excellence
le bienhumble et très affectione Serviteur

B. Radzivil

18
A Koenigsberg le — Decembre 1657.
8

Przekład.

Panie.

Przypuszczam, że opóźnienie poczty z Królewca, o którym donosi Pan w swym liście z 9 grudnia, sprawiło Panu taki sam kłopot, jak mnie brak kuriera z Berlina, który jednak przybył z jednodniowym opóźnieniem. Poczyliem wiele ślubów na pomyślność Pańskiej podróży do Lichtenbergu i mam nadzieję, że dowiem się paru szczegółów, jeśli będzie można o nich wiedzieć. Tymczasem dziękuję Waszej Ekszelencji za honor, jaki mi uczyniła, podając mi do wiadomości żądania ambasadora Danii i intencje Jego Elektorskiej Wysokości. W całym moim rozumowaniu nie uważam, że byłoby pożyteczne dla jej interesów, by pierwsza zerwała ze Szwecją i znalazła się w takim niebezpieczeństwie jak król duński, który za to, że chciał być najbardziej śmiały, obecnie jest najgorzej traktowany. Dom austriacki będzie bardzo zadowolony mając nas w rękach, gdy sam pozostaje kryty, ale bardzo wątpię, że byłby dość zasobny w siły i chęci, by pomóc nam za każdym razem, kiedy tego będziemy potrzebować. Jeśliby nasze plany nie powiodły się, całe odium spadłoby na nas i zamiast zyskać honor i korzyści dla swego oręcza, Jego Ekszelencja zginęłaby na swych własnych ruinach.

⁵⁾ Hilary Połubiński, pisarz polny litewski.

Myślę, że Wasza Ekscelencja wie już o nieszczęściu biednego księcia Rakoczego, którego bardzo żałuję. Donoszą mi z Poznania i z innych miejsc, że sultan turecki sam bierze udział w kampanii i że od początku grudnia był w Adrianopolu z potężną armią, skierowaną przeciw chrześcijaństwu. Dwór praski wie o tym marszu, sam więc rozum dyktuje mu, by nie oddalał swych sił z kraju. Z tego też względu i dlatego, że Polska bardzo pragnie pokoju ze Szwecją, czego jestem najzupełniej pewien, uważam, że nie powinniśmy teraz ryzykować niczego wbrew uczuciom Polaków. Zatem z wielkim zadowoleniem przyjąłem wiadomość Waszej Ekscelencji, że jeśli dom austriacki nie będzie postępował, jak należy, Jego Elektorska Wysokość będzie się starała doprowadzić do korzystnego pokoju między trzema koronami, co jest rzeczą najbardziej potrzebną pod słońcem. Wiem, że bywają czasy, gdy trzeba raczej przegrać z odwagą, niż przetrwać w gnuśności, ale w obecnej koniunkturze jest dla nas rzeczą ważną roztrząsanie domysłów, które dla wielu innych są obojętne.

Jestem w zupełności przekonany, że król polski i królowa (ich polskie królewskie moście) zrobią wszystko, co w ich mocy, by jak najprędzej zakończyć wojnę szwedzką. W tym celu i aby rozważyć najważniejsze sprawy państwowe w początkach lutego przyszłego roku odbędzie się w Warszawie konwokacja znacznych obywateli królestwa. Król zrobił mi zaszczyt zapraszając mnie nań, a królowa napisała odrębny list. Życzy sobie ona mojej obecności i donosi, że będzie się rozpatrywać szereg spraw, gdzie moja obecność będzie pożyteczna. Przez tego posłańca odpowiadam Jej Królewskiej Mości, że moja ochota zależeć będzie od Jego Elektorskiej Wysokości oraz od tego, czy w istniejących natenczas warunkach znajdę wolny czas. Tym niemniej pragnąłbym, by Wasza Ekscelencja poinformowała mnie, jak powinienem się zachować w tej sprawie, gdyż bez wątplenia dobrze byłoby, żeby był tam ktoś z ramienia Elektora, kto by miał staranie o jego interesy, biorąc pod uwagę, że zgromadzenie to będzie miało moc sejmu i że wiele spraw będzie można przeprowadzić łatwiej, niż gdyby czekało się na następne, na którym swoboda wypowiedzi i sprzeciwu mogłaby spowodować zamieszanie. Jeśli Jego Elektorska Wysokość uważa tak, jak ja, że należałoby kogoś tam wysłać i chciałaby mnie powierzyć swe pełnomocnictwa, będę się starał z nich wywiązać z największą wiernością, z tym jednak zastrzeżeniem, że gdyby w międzyczasie trzeba było chwycić za broń, by jej służyć, zwolniłmnie z tej podróży, gdyż nie przystoi mi występować jako mąż stanu, gdy powinienem spełniać żołnierski obowiązek. Cokolwiek jednak się stanie, trzeba być w przyjaźni z kanclerzem wielkim i hetmanem wielkim koronnym. Cestacy pisał mi z Poznania, że wielu innych senatorów dowodzi, że chciałoby widzieć mnie na tym zjeździe, od którego powinno zależeć ustanowienie spokoju w Ojczyźnie. Niech Bóg sprawi, by powzięto tam korzystne uchwały. Tymczasem udało mi się dowiedzieć, że na dworze szwedzkim, odkąd powrócił tam z Berlina hrabia Schlippenbach, wydają się być bardziej niż poprzednio zadowoleni z naszego dworu, a ponadto ich garnizony robią znów wrażenie, jakby chciały utrzymywać z nami dobre sąsiedzkie stosunki, co skłania mnie do przypuszczania, że Szwecja wcale z nami nie zerwie, albo, jeśli chce zyskać na czasie przed zdeklarowaniem się, zrobi to około kwietnia za pomocą jakiejś gry dyplomatycznej. Skądinąd wiem, że generał Linde w tych dniach wyjechał incognito do Elbląga, by rozmówić się z kilkoma szlachcicami polskimi i że magistrat tego miasta otrzymał pozwolenie prowadzenia rozmów z magistratem Gdańska. Dlatego bardzo bym pragnął, żeby można było jakimś traktatem powszechnym rozwiązać te oddzielne projekty, które są dyskutowane i które mogą nam zaszkodzić.

Skonfederowana armia pana Sapiehy rozprzestrzeniła się na obszarze od Lublina po Mazowsze, a oddziały Połubińskiego kwaterują w Goniądzu, który znajduje się tuż koło naszej granicy. Jestem mocno przekonany, że Polacy pójdą przeciw Moskalom, których nienawidzą jak królestwo długie i szerokie.

Wreszcie baron von Eulenburg prosił mnie, bym wstawił się u Jego Elektorńskiej Wysokości i Waszej Ekscelencji, by pozwolono mu nadal prowadzić fabrykę szylingów, gdyż dotychczas wybił dopiero 4.000 talarów. Myślę, że, aby zachować jego dotychczasową przychylność, należy jego prośbę uwzględnić, ograniczyć jednak ilość, by uzyskując zbyt wiele od razu, nie zmniejszył potem swych starań o ułatwienie służby Jego Elektorńskiej Wysokości, która zawsze będzie miała możność wynagrodzenia go, w miarę jak się zobaczy, że szylingi zagraniczne opuszczają kraj.

Kończę mój list do tej poczty zapewniając Pana, że jestem stale i coraz bardziej pokornym i bardzo życzliwym sługą Waszej Ekscelencji.

B. Radziwiłł

W Królewcu 18/8 grudnia 1657.

4.

Królewiec

List bez daty. Informuje o niezadowoleniu mieszczan królewieckich. Radziwiłł uważa, że opozycję należy stłumić łagodnymi środkami i że trzeba za wszelką cenę wyegzekwować zaległy podatek gruntowy. Równocześnie donosi, że ma się spotkać z pośląncem Gosiewskiego celem podjęcia rokowań. Stwierdza niepomyślną sytuację na Mazowszu i w Gdańsku.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V nr 1 fol. 23—24.

Je scay bien que mon entretien vous sera ennuyeux, mais il n'y a remede et il faut que ie vous disé que les bourgeois de cette ville sont tousiours dans le refus des grains, pour les magazins. Je suis d'avis de ne les plus presser la dessus et peut estre en viendray ie à tout par un autre expedient que ie medite. Ce pays est plein d'intrigues et de malcontens, qui font beaucoup de bruit en secret et peu en publicq. Je tascherais de divertir selon mon possible, toutes les mauvaises influences qui nous pourroient menacez. Mais ie suis en peine comme quoy nous nourirons nos soldats, parmi le peu de disposition que toute la Prusse fait parestre, pour leur subsistance. Les magazins ne se font qu'a pied de plomb et le Hubenschoss qui devoit estre prest à la fin d'octobre le sera difficilement au bout de l'annee. Je descouvre force abus, mais peu d'aide pour les corriger. Le Gouverneur de Memel vient de me donner avis, qu'il y a en chemin un Envoyé de Monsieur Gosiewski, qui me vient trouver de sa part. J'en attends l'arrivee et ne manquay pas d'advertir Vostre Excellence de ce dont il m'entretiendra. Madame la Duchesse de Churlande me fait souvent l'honneur de m'escrire des nouvelles de Livonie, mais ie remarque qu'elle na pas tousiours les avis les plus certains, cet pourquoy ie ne diray rien de ce qui se passe par dela. L'armee de Monsieur Saphia s'est confederee et ie m'en vay y envoyer un expres, pour aider à l'assoupissement de ce desordre, selon les intentions du Roy qui ma escrit sur cet suiet. Le Mazovie est pleine de troupes Polonoises qui attendent peut estre celle de la sa Maiesté d'Hongrie qu'on envoie en Prusse. Les Suedois ont en fin attaqué ce fameux Michalki¹⁾, qui leur a tant de niches depuis

¹⁾ *Sławna postać z okresu II wojny szwedzkiej. Młynarczyk z Tucholi. Wcielony został do wojska szwedzkiego, lecz wkrótce dostał się do oddziału*

quelques mois. Messieurs de Dantzig ce font fort prier pour la restitution des poudres qu'ilz ont promis à son Altesse Electorale, par l'ordre delaquelle ie leur en ay escrit. Ils ont laissé passer deux ordinaires sans me respondre, desorte que ie crois qu'il seroit bon de leur renouveler les instances de sadite Altesse, car nous avons besoing de munitions de guerre et point d'argent pour en achepter, celle de deux ans, n'estant pas encor payee. Je m'asseur de l'affection de Vostre Excellence et qu'elle me pardonnera mes importunitez, puis que ie suis avec verité

Monsieur

de Vostre Excellence le bienhumble et tres
affections Serviteur

B. Radzivil

Przekład.

Wiem dobrze, że list mój będzie dla Pana przykry, lecz na to nie ma rady, gdyż muszę Panu donieść, że mieszczanie tutejsi ciągle odmawiają dostarczania ziarna do magazynów. Uważam, że nie należy więcej na nich nalegać i możliwe, że uda mi się wszystko załatwić innym sposobem, nad którym się zastanawiam. Kraj ten pełen jest intryg i ludzi niezadowolonych, którzy robią wiele hałasu z ukrycia, lecz mało publicznie. W miarę moich możliwości będę się starał odwrócić wszystkie zle wpływy, które mogłyby nam zagrażać. Martwi mnie jednak, czym nakarmimy naszych żołnierzy, gdyż całe Prusy wydają się rozporządzać skąpyimi środkami na ich utrzymanie. Zapełnienie magazynów idzie jak z kamienia, a Hubenschoss (podatek gruntowy), który miał być gotów w końcu października, przygotowuje się z trudnością dopiero z końcem roku. Odkrywam wiele nadużyć, lecz mało znajduję pomocy do ich usunięcia. Gubernator Klajpedy właśnie zawiadomił mnie, że wysłannik pana Gosiewskiego do mnie jest w drodze. Będę oczekiwał jego przyjazdu i nie omieszkam Pana zawiadomić, o czym będzie mi mówił. Księżna Kurlandii czyni mi zaszczyt i często przysyła mi nowiny z Inflant, ale zauważyłem, że jej wiadomości nie zawsze są pewne i dlatego nie będę pisał, co się tam dzieje,

Armia pana Sapiehy skonfederowała się; wyśle tam specjalnego (wysłannika), by pomóc w stłumieniu tych rozruchów — zgodnie z intencją króla, który pisał do mnie w tej sprawie. Szwedzi wreszcie zaatakowali sławnego Michałka, który płatał mi figle od kilku miesięcy. Panowie z Gdańska dają się bardzo prosić o zwrot prochu, który przyrzekli Jego Elektorskiej Wysokości. Pisałem do nich z jego polecenia na ten temat, ale od tej pory przybyło już dwóch zwykłych (kurierów), lecz odpowiedzi nie otrzymałem. Wobec tego uważam, że dobrze by było ponowić prośbę Elektora, gdyż potrzebujemy amunicji, a nie mamy pieniędzy, by ją kupić — nabyta przed dwoma laty jeszcze nie została zapłacona.

polskiego. Stworzył oddział partyzancki, który działał na terenie Pomorza wyrządzając Szwedom wielkie szkody. 25 XI 1657 Szwedzi otoczyli go w Starogardzie wraz z 80 ludźmi. Brak amunicji zmusił Michałka do poddania się 28 tegoż miesiąca. Warunki kapitulacji przewidywały, że Michałko pod eskortą szwedzką przeprawi się przez Wisłę do wojsk polskich. Szwedzi warunków kapitulacji nie dotrzymali: Michałka przewieziono do Malborka i wytoczono mu proces o dezercję. Od śmierci wybawiło Michałka ustawienictwo króla Jana Kazimierza, który zagroził rozstrzelaniem znacznych oficerów szwedzkich, o ile Michałko nie zostanie zwolniony. Po powrocie do Polski król nadał mu indygenat szlachecki i nazwisko Michalski.

Jestem pewien życzliwości Waszej Ekscelencji i tego, że wybaczy mi Pan mą natrętność, gdyż jestem naprawdę pokornym i szczerze oddanym sługą Waszej Ekscelencji

B. Radziwiłł

5.

Królewiec, 11 XII 1657 r.

Wyraża przekonanie, że jedynym rozsądnym wyjściem z trudnej woj- skowej sytuacji Prus Książęcych jest zawarcie pokoju. Tym bardziej że i położenie Szwedów w Polsce może się każdego dnia zmienić¹⁾.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V, nr 1 fol. 12.

Monsieur

Je suis tres obligé à Vostre Excellence du loisir qu'elle se reserve parmi ses grandes affaires de me donner touiours des marques de son affection et de son souvenir, que ie la prie de me vouloir continuer. Je me lasse de l'entretenir des desordres et opiniastretes, que ie descouvre de plus en plus en ce pays, puis qu'Elle n'en a que trop de cognoissance, remertant à Dieu et au Temps de changer le tout de bien en mieux. Cependant ie remarque par les lettres de son Altesse Electoralle au Roy de Suede à gouy visener ses intentions. Il semble que celle de Monsieur le Generalissime Prince Palatin²⁾, ayent quelque chose de pis, contre nous car outre que son Altesse à fait dernie- rament ruiner en sa presence, prez de Marienwerder, les barques et pontons qui ont servi au passage de nostre armee, ie recois encore plusieurs advis, qui le parti Suedois sombrage de iour a autre des impressions qu'on luy donne de nostre cour, iusques la qu'il me semble prévoir ie ne scay quoy de leur costé, qui me fait souhaitter, que l'armee et les places les plus importantes de son Altesse Electoralle soient par tout hors d'echec. J'y contribue en mon particulier, tout ce que ie dois selon la possibilité qu'on m'en a laissé. Mais ie continue en mesme temps a desirer passionement, que nous sortions de nos embaras, par une bonne paix. L'envoyé de Monsieur Goziewski, dont l'ay fait mention en ma derniere, na point encore paru et ie ne scay, s'il ne s'est pas noyé en passant le Haff. Je n'ay point d'autres nouvelles a communiquer cette fois à Vostre Excellence, que ie supplie de me continuer sa corespondance a fin que ie me puisse regler selon icelle et de croire que ie suis

Monsieur

de Vostre Excellence

le bienhumble et très affectione Serviteur

B. Radziwiłł

à Koenigsberg. Vonziesme de
Decembre 1657

P r z e k ł a d.

Panie.

Jestem bardzo zobowiązany Waszej Ekscelencji, że wśród wielkich spraw znajduje Pan czas, by okazać mi swą życzliwość i pamięć i gorąco proszę, by zechciał Pan to nadal czynić. Nuży mnie stałe donoszenie Panu o nie-

¹⁾ *Lakoniczny regest tegoż pisma znajduje się we wschodniopruskich foliantach (nr 1252a), wykorzystany przez Jörg Jacoby, Boguslaus Radzi- wiłł.... s. 69 oraz s. 251 przyp. 84.*

²⁾ *Adolf Jan, palatyn Dwóch-mostów, brat Karola X Gustawa, głównow- dowodzący armią szwedzką.*

porządkach i uporze, którego coraz więcej napotykam w tym kraju, gdyż wie Pan o tym doskonale, pozostawiając Bogu i czasowi, by zniemił wszystko na lepsze. Widzę jednak z listów Jego Elektorskiej Wysokości do króla szwedzkiego, w jakim kierunku idą jej intencje. Wydaje się, że intencje wodza naczelnego, księcia palatyna, kryją coś gorszego przeciwko nam, gdyż pomimo że Jego Wysokość kazała niedawno w jego obecności zniszczyć koło Kwidzyna barki i pontony, które służyły do przeprawy naszej armii, otrzymuję jeszcze wiele wiadomości, że strona szwedzka z każdym dniem w czarniejszych barwach przedstawia wiadomości, które otrzymuje z naszego dworu i to do tego stopnia, że wydaje mi się, iż można nie wiem czego spodziewać się z ich strony. Dlatego też chciałbym, żeby armia i najważniejsze ośrodki Jego Elektorskiej Wysokości znalazły się wszędzie poza niebezpieczeństwem (klęską). Ze swej strony robię wszystko w granicach możliwości, jakie mi pozostawiono. Ale jednocześnie w dalszym ciągu gorąco pragnę, byśmy pozbyli się naszych kłopotów przez korzystny pokój. Wysłannik pana Gosiewskiego, o którym pisałem w ostatnim liście, jeszcze się nie zjawił i nie wiem, czy się nie utopił podczas przeprawy przez Zalew. Nie mam tym razem żadnych innych wiadomości do zakomunikowania Waszej Ekscelencji. Proszę o kontynuowanie korespondencji ze mną, bym mógł się do niej stosować i proszę wierzyć, że jestem Waszej Ekscelencji pokornym i bardzo życzliwym sługą

B. Radziwiłł

w Królewcu 11 grudnia 1657.

6.

Królewiec, 16 II 1658 r.

Informuje o swym stanowisku wobec nalegań polskich, by wziął udział w sejmie oraz o sytuacji polityczno-wojskowej w Polsce w związku z pogłoskami o nowym sojuszu kozacko-tureckim.

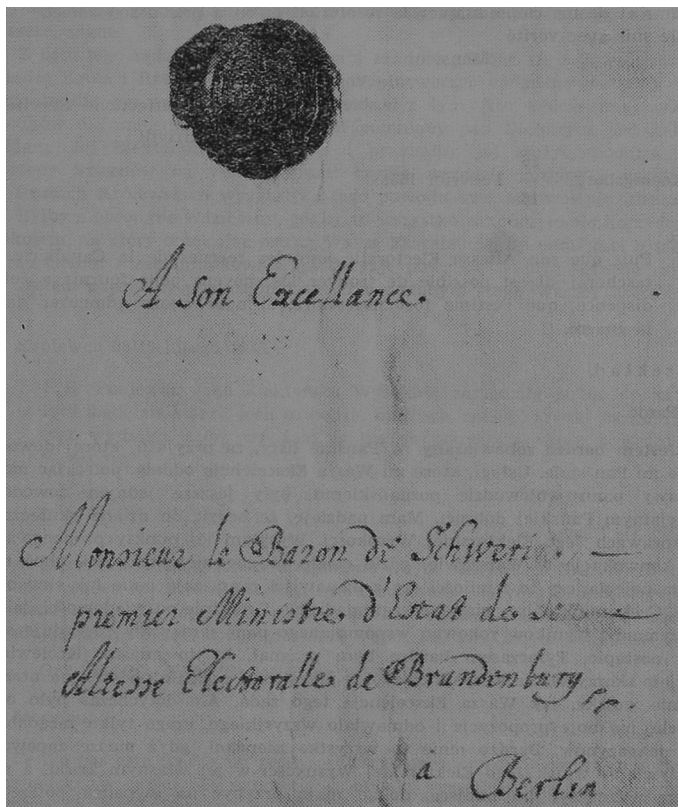
Or.: WAPO, XXV2/Dział V, nr 1 fol. 14.

Monsieur

Vous m'obligez grandement par le commerce de vos lettres et celuy de vostre amitié, dont vous me donnez des preuves continuelles, le soing que Vostre Excellence a eu de recommander mes interets à Monsieur le Palatin de Posen¹⁾, n'estant encore vue marque particuliere de vostre bonté. Je souhaite qu'il agisse avec efficace dans les affaires de son Altesse Electoralle, a laquelle l'envoye les pointcs proposez à la Convocation de Warsovie, ou l'on desire tousiours ma presence, sans que ie sache si cet pas amour ou par haine, qu'on me convie d'y aller avec tant d'impresse. J'attends la suite de cette assemblee et me resoudrai d'y faire une course, selon les advis qu'on me donnera, du succez de la negociation, de mandit monsieur la Palatin. Cependant ie voudrois bien que cette ville, voulust proffiter de toutes mes remonstrece, et contribuer à l'entretien de la milice, comme Vostre Excellence me le mande. Mais jusqu'a present, Elle a esté inexorable à mes propositions et sest excusée sur tout ce que iay pretendu pour les magazins, qui me donnent bien de l'inquietude parce qu'ayant à faire subsister les troupes de son Altesse Electoralle, dans son propre pays, ie ne puis pas leur assignez aucun rendez vous, au besoing, sans scavoir au paravant d'ou ie dois prendre leur subsistance necessaire.

¹⁾ Jan Leszczyński.

Je suivray vos sentimens, Monsieur, touchant le personage, dont le nom est dans mes lettres precedentis et luy feray peur à la premiere occasion, car il est insolent et seditieux tout ensemble. Je remercie treshumblement son Altesse Electorale de ce qu'Elle veut accommoder le colonel Paterson et espere qu'il sera utile à son service, mais il met en deliberation, si l'estat de ses affaires, pourra souffrir qu'y allé en la Marche. Les bonnes qualites que j'ay recognu des long temps en Monsieur le Colonel, Martin Walrod et les instances qu'il me fait de luy moyennant quelque employ dans sa patrie, outre qu'il est Soldat de Fortune, m'ont obliges de le recommander à sa dite Altesse Electorale, a fin qu'elle le pourvoye de sa grace de l'escadron de Cavallerie de Monsieur le Colonel Hall, qui ne s'en mesle presque point dutou (?) //du tout//. Je supplie Vostre Excellence d'y vouloir adiouster son intercession et de favoriser ce dessein, s'il y a apparence, qu'on le puisse achever.

Adres z pieczęcią prywatno-namiestnikowską B. Radziwiłła.
Fot. A. Kuraczyk

J'ay recu des lettres de Monsieur Niemiricz²⁾, dateez à Beherin le 27 decembre dernier et il m'escrit que les Cosaques ont conclu une nouvelle ligue avec les Tartares, les ayans derechef pour amys et que le mesme iour de sa despesche il estoit arrivé un ambassadeur Turc, prez du General Wihowski³⁾, donc les demandes estoient encor incognues.

Je iuge pas tout son discours qu'ilz ne sont point resolus de se remettre à l'obcyssance du Roy et de la Republicque, mais bien de former un estat à part, duquel ilz puissenc demeurer les maistres, en se ioignans tousiours à ceux qui auront le plus de moyens, d'affirmer leur gouvernement. Le dit monsieur Niemiricz est fort voué à son Altesse Electoralle et souhaite de la servir, pendant que les progrez des Suedois en l'Isle de Fuehnen, font bruiet par tout et que les garnisons de la Prusse Royale en ont tesmoigné leurs reconaissance.

La mienne seroit grande, si tout ce vouloit unir à une bonne paix, en l'attente de la quelle ie prie Vostre Excellence de se souvenir du secretaire Gelhar et de me communiquer la resolution qu'on à pris à son suiet.

Je suis avec verité

Monsieur

de Vostre Excellence

le bienhumble et très affectionne Serviteur

B. Radzivill

à Koenigsberg, 26
— Febvrier 1658
16

P. S.

Puis que son Altesse Electoralle agré les recrues de la Cavallerie ie tascherai sil est possible de trouver les moyens pour fournir a cette dispençe, que l'estime fort necessaire, si nous avons admeurer dans la guerre.

Przekład.

Panie.

Jestem bardzo zobowiązany za Pańskie listy, za przyjaźń, której dowody daje mi Pan stale. Usługi, które mi Wasza Ekscelencja oddała, polecając moje sprawy panu wojewodzie poznańskiemu, były jeszcze jednym dowodem specjalnym Pańskiej dobroci. Mam nadzieję, że będzie on działał skutecznie w sprawach Jego Elektorskiej Wysokości. Wysyłam jej punkty proponowane na konwokację w Warszawie, gdzie ciągle pragną mej obecności, choć nie mam pojęcia, czy to z miłości czy z nienawiści zapraszają mnie tak skwapliwie. Czekam na dalszy ciąg tego zgromadzenia i zależnie od wiadomości, jakie otrzymam i wyników rokowań wspomnianego pana wojewody zdecyduję się, jak postąpić. Tymczasem bardzo bym pragnął, by to miasto (Królewiec) chciało skorzystać ze wszystkich moich przestróg i opłaciło podatek na utrzymanie wojska, jak Wasza Ekscelencja tego żąda. Ale dotychczas było ono głuche na moje propozycje i odmawiało wszystkiego, czego tylko zażądałem dla magazynów. Bardzo mnie to wszystko niepokoi, gdyż muszę zapewnić wyżywienie wojsk Jego Elektorskiej Wysokości w jej własnym kraju, a nie mogę wyznaczyć im miejsca, dokąd mają przybyć na wypadek potrzeby, zanim nie będę wiedział, skąd będę mógł wziąć konieczne zaopatrzenie.

¹⁾ Jerzy Niemirycz, podkomorzy kijowski.

²⁾ Jan Wyhowski, hetman zaporoski i wojewoda kijowski.

Będę się stosował do Pańskich życzeń odnośnie osoby, której nazwisko wymieniałem w mych poprzednich listach i nastraszę ją przy pierwszej okazji, gdyż jest jednocześnie bezczelna i zbuntowana. Dziękuję bardzo pokornie Jego Elektorskiej Wysokości, że chce urządzić pułkownika Patersona i mam nadzieję, że będzie on pożyteczny w jego służbie, choć poddaje on dyskusji, czy stan jego interesów nie ucierpi, jeśli pojedzie do Marchii. Zalety, które dawno już odkryłem w pułkowniku Martinie Walrod oraz jego prośby, by przyjść mu z pomocą w otrzymaniu zatrudnienia w jego ojczyźnie, choć jest on „żołnierzem szczęcścia” skłoniły mnie do polecenia go Jego Elektorskiej Wysokości, by z łaski swej powierzyła mu szwadron kawalerii pułkownika Halla, który się doń prawie wcale nie wtrąca. Proszę usilnie Waszą Eksce-
lencję o wstawiennictwo w tej sprawie, o ile są widoki na jej przeprowadzenie.

Otrzymałem listy pana Niemiryca, datowane 27 grudnia ubiegłego roku w Beherin. Pisze mi, że Kozacy zawarli nowe przymierze z Tatarami i są znów z nimi w przyjaźni i że tego dnia, kiedy wysyłał listy, do hetmana Wyhowskiego przyjechał ambasador turecki, lecz jego żądania nie były jeszcze znane.

Z listu tego sądzę, że wcale nie mają zamiaru poddać się z powrotem pod władzę Króla i Rzeczypospolitej, lecz chcą utworzyć oddzielne państwo, którego byliby panami i połączą się zawsze z tym, kto będzie miał więcej środków dla umocnienia ich rządu. Wspomniany pan Niemirycz jest bardzo oddany Jej Elektorskiej Wysokości i pragnąłby jej służyć, podczas gdy postępy Szwedów na wyspie Fionii czynią wszędzie rozgłos i garnizony w Prusach Królewskich wyrażają z tego powodu swe zadowolenie (uznanie).

Byłbym ogromnie wdzięczny, gdyby to wszystko zakończyło się korzystnym pokojem, na który oczekując proszę Waszą Ekscelencję, by pamiętała o sekretarzu Gelhar i zakomunikowała mi decyzję powziętą w jego sprawie.

Jestem naprawdę pokornym i szczerze oddanym sługą Waszej Ekscelencji

B. Radziwiłł

W Królewcu 26/16 lutego 1658.

P. S. Ponieważ Jego Elektorska Wysokość zarządziła pobór do kawalerii, będę się starał, jeśli to będzie możliwe, znaleźć środki na pokrycie tego wydatku, który uważam za bardzo potrzebny, skoro pozostajemy w wojnie.

7.

Królewiec, 7 III 1658 r.

Informuje o niemożności utrzymania wojsk elektora w Prusach Książęcych wobec sprzeciwu szlachty, która odmawia płacenia podatku grunтового w nowym wymiarze oraz o oporach biskupa warmińskiego wzbraniającego się przed utrzymywaniem wojsk elektorskich w Braniewie.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V, nr 1 fol. 17—18.

Monsieur

Ce n'a pas été rendre un petit service à son Altesse Electorale que de la persuader, de casser les exemptions, qu'elle avoit accorder, à un grand nombre de partiuellers, au priudice des plus pauvres en ce pays et de la milice qui souffre beaucoup, pour l'inésgallité du traitement qu'elle recoit, si chascun de son costé, se vouloit sousmettre à la necessité du temps et à la condition des affaires, nous pourrions entretenir sans peine, les troupes qui

sont en ce Duché, mais on cherché des delays et des excuses continuelles, la Noblesse s'estant encore presenter à ce matin par ses Deputez à Messieurs de Conseil, pour leur dire, que la nouvelle taxe des arpens estoit contraire à la promesse de son Altesse Electoralle, et qu'elle ne la pouvoit point payer. Ils font les mesmes lamentations, pour les grains, des magazins, le fourage et dès que ie leur demande, Desore //De sorte// que ma patience se voit souvent dans un rude exercice, quoy que ie m'estudie de vaincre, tous ces obstacles, par la douceur et mes remonstrances. Je me console parmi ces desplaisirs, que Vostre Excellence reconnoist qu'il est impossible de pouvoir bien entretenir une armee de cette maniere et ie m'en vais faire essay avec qu'elle obeyssance les intentions de sadite Altesse Electoralle seront effectuez, par ceux qui ont si long temps iouy de ses exemptions. On travaille cependant à la despesche pour la revision des Baillages et les officiers qui craignent de perdre la moitie de leurs gages, s'offrent d'estre fort diligens en la recherche des revenus de Son Altesse Electoralle. Il est certain Monsieur, qu'on devoit envoyer quelqu'un de sa part à Warsovie, au l'on ne s'estonne pas médiocrement, qu'il ny est venu personne pour ses interets. Il s'en faut desia remettre cette fois à Monsieur le Palatin de Posen et à la foy publique, qui ne courra poinc //point// de risque s'il plaist à Dieu. J'attends la poste de la cour et pourray peut estre dire à la fin de cette lettre, ce qu'on y fait. Je n'ay veu aulcune copie de ce que son Altesse Electoralle, escrit à Monsieur l'Evesque de Warmie¹⁾, qui commence a parestre peu incliné à nous obliger et ie suis en danger d'alterer son amitié, parceque ie luy demande des choses raisonnables, pour l'entretien de la guarnison de Braunsberg, à laquelle il refuse tout pour accommodir les Austrichiens, qui a ce qu'il me semble voudroient bien nous relcever du soing de la garde de cette place, que l'observe d'autant plus soigneusement, ne me souciant point d'aulcune haine mal digeree, pourveu //pourvue// que ie serve bien nostre maistre.

Cest à moy de remercier Vostre Excellence, de ce qu'Elle à si bien receu mes raisons, au suiet de la personne, qu'Elle m'avoit recommander et que l'aurois volontiers soufferte avec moy, si Elle estoit traitable et du service de son Altesse Electoralle de l'avancer presentiment. Le Juif a iuré par le Patiarche dont il porte le nom, qu'il ne cesseroit pas de vous envoyer toutes les semaines cent Escus iusques à l'entier payement de sa dette. Je conserveray touiours la pass'ion de vous tesmoigner en des choses plus importantes que ie suis d'une fasson particuliere

Monsieur

de Vostre Excellence
le bienhumble et très affectione Serviteur

B. Radzivill

à Koenigsberg le 7 de Mars 1658.

Przekład.

Panie.

Niemalą przysługą, oddaną Jego Elektorskiej Wysokości, było przekonanie go, by skasował przywileje, które nadał wielu osobom prywatnym z pokrzywdzeniem uboższych tego kraju i wojska, które bardzo cierpi z powodu nierównego traktowania, jakiego doznaje. Jeśli każdy ze swej strony chciałby podporządkować się potrzebie chwili (obecnych czasów) i warunkom, w jakich

¹⁾ *Wacław Leszczyński.*

znalazły się sprawy, moglibyśmy bez trudu utrzymać wojsko, które znajduje się w tym księstwie, ale ludzie ciągle zwlekają i szukają wymówek. Szlachta jeszcze raz przysłała dziś rano swych przedstawicieli do panów z rady, by im powiedzieć, że nowy podatek gruntowy jest sprzeczny z obietnicą Jego Elektorskiej Wysokości i że nie będzie mogła go płacić. Podobne lamenty podnoszą z powodu ziarna, magazynów, pasz i wszystkiego, czego od nich żądam, tak że często moja cierpliwość narażona jest na ciężką próbę, choć staram się pokonać wszystkie te przeszkody łagodnością i perswazją. Wśród tych nieprzyjemności pocieszam się, że Wasza Ekscelencja rozumie, że w ten sposób nie można należycie utrzymać armii i będę próbował, jak dalece będą posłuszni w wykonaniu intencji Jego Elektorskiej Wysokości ci, którzy tak długo korzystali z przywilejów. Tymczasem opracowuje się projekt reorganizacji kapitanatów, a oficerowie, którzy obawiają się utraty połowy swej gaży, ofiarowują się pilnie poszukiwać dochodów dla Jej Elektorskiej Wysokości. Jest rzeczą pewną, że należy wysłać kogoś z jej ramienia do Warszawy, gdzie bardzo się dziwią, że dotąd nikt nie przybył bronić jej interesów. Trzeba już tym razem zdać się na pana wojewodę poznańskiego i na publiczną dobrą wiarę, co nie będzie żadnym ryzykiem, jeśli tak się Bogu spodoba. Oczekuję na pocztę z dworu i może na końcu tego listu będę mógł donieść, co w tej sprawie zrobiono.

Nie widziałem żadnej kopii tego, co Jej Elektorska Wysokość pisała do biskupa warmińskiego, który, jak zaczyna się wydawać, nie jest bardzo skłonny, by nas zobligować. Grozi mi utrata jego przyjaźni, ponieważ proszę go o rzeczy rozsądne dla utrzymania garnizonu w Braniewie. Odmawia mi czegokolwiek na zaopatrzenie Austriaków, którzy, jak mi się wydaje, bardzo by chcieli wyręczyć nas w strzeżeniu tego miejsca, na które zwracam baczną uwagę, nie przejmując się żadną najgorszą nienawiścią, by tylko dobrze służyć naszemu panu.

To ja powinienem podziękować Waszej Ekscelencji za tak dobre przyjęcie moich racji odnośnie osoby, którą mi Pan polecił i którą bym chętnie zatrzymał przy sobie, gdyby awansowanie jej w tej chwili było możliwe i korzystne dla Jej Elektorskiej Wysokości. Żyd przysięgał na patriarchę, którego imię nosi, że będzie Panu co tydzień wysyłał 100 talarów aż do całkowitego uregulowania długu.

Będę zawsze z największą chęcią pomagał (świadczył) Panu w sprawach najważniejszych i pozostaję specjalnie pokornym i szczerze oddanym sługą Waszej Ekscelencji

B. Radziwiłł

W Królewcu 7 marca 1658.

8.

Królewiec, 8 III 1658 r.

Donosi o hucznych zabawach panów polskich w czasie karnawału.

WAPO, XXV/2/Dział V, nr 1 fol. 20.

Monsieur

La poste de Warsovie arriva hier au soir et m'apporta les nouvelles iointes //jointes// que ie supplie Vostre Excellence de vouloir monstrier à son Altesse Electoralle les divertissemens des nopces //noces// de Monsieur Zamoiski¹⁾, et les resiouyssances du carnaval, n'ont pas permis, qu'on ait

¹⁾ Jana „Sobiepan” Zamoyskiego z Marią Kazimierą de la Grange d'Arquien, późniejszą żoną Jana Sobieskiego (Marysieńką).

beaucoup delibéré sur l'importance des affaires. Les miennes sont assez bien favorisées de la bonté de leurs Maiestez, mais Monsieur Goziewski et son armée font la sourde oreille pour la restitution des biens de feu mon cousin²⁾. On m'écrit de la cour, qu'il y a tant de dissensions d'esprit parmi les grands que cet pitié d'envisager la face de nostre République. Peut estre que le Caresme et Monsieur le Palatin de Posnanie, qui devoit arriver avanthier à Warsovie, les mortifieront un peu. Le Palatin de Wilna³⁾ se fait fort prier de venir à la cour et plusieurs couriers qui luy ont esté envoyer, n'ont pu encore l'y amener. Leurs Maiestez meurent de desplaisir, d'estre envelopper, parmi toutes ces confusions. Je suis menacé de demeurer tousiours dans celles que l'injustice me fait naistre, si son Altesse Electoralle ne m'en tire, par sa protection et les bons conseils que Vostre Excellence voudra luy suggerer //suggerer// a cette fin. Cest ce que ie vous supplie de faire en toutes occasions et de ne point doubter //douter// que vous obligerer de plus en plus celuy qui est sans fard

Monsieur

de Vostre Excellence

le bienhumble et très affectionne Serviteur

B. Radzivil

à Koenigsberg le 8 de Mars 1658.

P r z e k ł a d.

Panie.

Poczta z Warszawy przyszła wczoraj wieczorem i przyniosła załączone wiadomości, które bardzo proszę pokazać Jej Elektorskiej Wysokości. Zabawa na weselu pana Zamoyskiego i rozrywki karnawałowe nie pozwoliły wiele obradować nad ważnymi sprawami. Dzięki łaskowości Ich Królewskich Mości moje sprawy stoją dość pomyślnie, ale pan Gosiewski i jego wojska nie chcą słuchać o zwrocie dóbr mego zmarłego kuzyna. Piszą mi z dworu, że istnieje taka niezgodność poglądów wśród możnych, że aż przykro patrzeć w oblicze naszej Rzeczypospolitej. Może wielki post i pan wojewoda poznański, który miał przybyć do Warszawy przedwczoraj, skłonią ich do pewnych umartwień. Wojewoda wileński bardzo się daje prosić o przybycie na dwór królewski i wielu kurierów, których wysłano po niego, nie zdołało go dotąd tam sprowadzić. Ich Królewskie Moście umierają z rozpaczcy (przykrości), że znalazły się wśród tego całego zamieszania. Mnie osobiście grozi, że pozostanę na zawsze ofiarą nieporozumienia zrodzonego z niesprawiedliwości, o ile Jej Elektorska Wysokość mnie z tego nie wybawi przez swą protekcję i dobre rady, które Wasza Eksceleńcja zechce jej podsunąć, by ten cel osiągnąć. Błagam, by czynił Pan to przy każdej okazji i nie wątpił, że zobowiązuje Pan coraz bardziej tego, który bez przysady (udawania), że jest pokornym i szczerze oddanym sługą Waszej Eksceleńcji

B. Radziwiłł

w Królewcu 8 marca 1658.

9.

Królewiec, 22 III 1658 r.

Uważa, że propozycje elektora skierowane do biskupa warmińskiego nie zostaną przyjęte, ponieważ wojska austriackie stacjonują na terenie Warmii. Według jego zdania cały wysłək należy skierować na przełamanie

²⁾ Janusz Radziwiłł.

³⁾ Paweł Sapieha.

kryzysu gospodarczego w Prusach Książęcych, gdyż w przeciwnym razie tak kawaleria, jak i chłopci stracą większość koni.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V, nr 1 fol. 20.

Monsieur

Vostre lettre du 3/13 de ce mois ma esté rendu avanthier et i'ay receu par l'ordinaire precedent la Copie de celle, que Son Altesse Electoralle a escrit à Monsieur l'Evesque de Warmie, dont l'original luy a esté incontinent envoyé, par le maistre de poste d'icy, auquel on l'avoit adressé. Il ne replique encor rien la dessus, car il se sent sans doute convaincu par les fortes raisons, qu'on luy a touché et qu'il ne scauroit refuter, si ce n'est par la seule excusé du logement des troupes austrichiennes, dans son pays. J'ay desia informé Vostre Excellence de l'estat de l'assemblee, d'un nombre de gentilhomme qui m'avoient fait demander, de les entendre en plein conseil de comme quoy en leur refusant leur priere, i'avois dissipé leurs mencez, par de petits reproches et des audiences particulieres. A present cet une affaire eclypsee et qui n'aura nulle suitts dangereuse s'il plaist à Dieu. Je m'applique de tout mon possible à ne rien laisser diminuer de l'autorité de son Altesse Electoralle, par trop d'indulgence et si ie m'accommode un peu quelquesfois aux humeurs cet sans desroger au respect qui cet deu //du// a ladite Altesse et pour la conservation duquel l'auray tousiours la jalousie d'un bon parent et serviteur. Monsieur Goziewski ma invité de le voir quelque part vers la Frontiere, en s'en retournant en Samogitie. Je l'ieray rencontre s'il demeure dans ce sentiment et me plaindray de ses procedures, car cet luy en effect qui cause toutes les difficultez qui se forment encore pour la restitution des Biens de feu mon Cousin¹⁾, ou il a tant pris de goust, qu'il a de la peine à les quitter. Nous manquons fort de fourage en ce pays et si la neige ne se perd bien tost, nostre cavallerie et les paysans perdront force chevaux et le bestail, faute de nourriture. L'on dit que le sieur //monsieur// d'Oelschnitz Baillif de Risenburg et Marienwerder est malade à la mort, desorte que plusieurs pretendans pensens //pensent// desia à la survivance de ses charges. Je me sens convié de me servir des mesmes terme, dont Vostre Excellence c'est prevalu dernièrement et de luy dire rogatas rogo pour Monsieur le colonel Martin Walrod, qui souhaiteroit de succeder aux susdits Baillages. Il est bien vray que ces offices ont besoing d'estre pourvus de gens de resolution, pendant les conionctures du temps et que les Soldats sont ordinairement bons oeconomes, quant ilz s'y veulent applicquer. Neantmoins ie remets le tout au bon plaisir de son Altesse Electoralle et à Vostre Excellence, qui scauront bien, si mon intercession pourra avoir lieu en ce rencontre et quant le cas eschera. Cependant ie vous remercie Monsieur, d'avoir procuré la resolution, touchant monsieur le colonel Korff, qui est celuy la mesme, qui est possessioné en ce pays. Et s'il me vient quelque nouvelle de Warsovie avant le depart de la poste, ie vous en donneray advis, demerant au reste sous l'asseurance indubitable

Monsieur

de Vostre Excellence
le bienhumble et très affectionne Serviteur
B. Radzivill

P.S. La poste de Warsovie n'est point arriver et a desia tarde 18 heures outre la coustume.

à Koenigsberg le 22 de mars 1658.

¹⁾ Janusza Radziwilla.

Przekład.

Panie,

Pański list z 3/13 bieżącego miesiąca został mi doręczony przedwczoraj, a przez poprzedniego zwykłego (kuriera) otrzymałem kopię listu, który Jej Elektorska Wysokość pisała do pana biskupa warmińskiego, a którego oryginał został natychmiast przesłany adresatowi przez kierownika tutejszej poczty. Jeszcze nań nie odpowiedział, gdyż bez wątpienia czuje się przekonany mocnymi argumentami, które mu przytoczono i których nie potrafi zbić, chyba jedynie wymówieniem się od zakwaterowania wojsk austriackich w swym kraju. Już Waszą Ekscelencję informowałem o stanowisku zgromadzenia i o tym, że pewna liczba szlachty prosiła mnie, bym wysłuchał ich wobec całej rady. Odmawiając im tego uspokoilem ich umysły drobnymi wyrzutami i osobnymi audiencjami. Obecnie sprawa ta już przygasła i, jeśli się Bogu spodoba, nie będzie już miała żadnego niebezpiecznego dalszego ciągu. Staram się, jak tylko mogę, by przez zbytnią pobłażliwość nie dopuścić do umniejszenia władzy Jej Elektorskiej Wysokości i jeśli czasem trochę przystosowuję się do humorów, czynię to nie uchybiając szacunkowi należnemu wspomnianej Wysokości i zawsze będę dbał o jego zachowanie jako dobry krewny i sługa.

Pan Gosiewski prosił mnie o przybycie na spotkanie z nim gdzieś koło granicy, w czasie jego powrotu z Inflant. Jeśli nadal trwać będzie w tym zamiarze, pojedę na spotkanie z nim i będę się skarżył na jego postępowanie, gdyż on to w rzeczywistości jest przyczyną trudności, które nadal powstają przy zwrocie dóbr mego nieboszczyka kuzyna. Tak mu one przypadły do gustu, że przykro mu je opuścić.

Brak nam w tym kraju paszy i jeśli śnieg szybko nie zniknie, nasza kawaleria i chłopci stracą konie i bydło z braku pożywienia. Powiadają, że pan Oelschnitz, kapitan w Prabutach i w Kwidzynie jest śmiertelnie chory i że jest wielu kandydatów, którzy myślą już o odziedzczeniu jego urzędu. Czuję się upoważniony do użycia tego samego zwrotu, z którego niedawno Pan skorzystał i powiedzieć mu rogatas rogo za panem pułkownikiem Martinem Walrodem, który pragnąłby objąć wspomniany kapitanat. Jest niewątpliwie prawdą, że w obecnych koniunkturach tego rodzaju urzędy trzeba obsadzać ludźmi śmiałymi i że żołnierze są normalnie dobrymi gospodarzami, jeśli mają chęć do tego się przyłożyć. Jednakże to wszystko pozostawiam do uznania Jej Elektorskiej Wysokości i Waszej Ekscelencji, które będą dobrze wiedziały, czy moje orędownictwo może mieć miejsce w tym wypadku i kiedy sprawa stanie się aktualna.

Tymczasem dziękuję za postanowienie dotyczące pana pułkownika Korffa. Jest to ten sam, który ma posiadać w tym kraju. Jeśli otrzymam jakąś wiadomość z Warszawy przed odejściem poczty, zawiadomię Pana o tym. Zapewniam Pana, że jestem Jego Ekscelencji pokornym i bardzo oddanym sługą

B. Radziwiłł

P. S. Poczta z Warszawy nie nadeszła. Spóźnia się już 18 godzin.

w Królewcu 22 marca 1658.

Omawia konieczność zawarcia jak najrychlejszego pokoju.

Or.: WAPO, XXV/2/Dział V, nr 1 fol. 31.

Monsieur,

Les excuses de vostre silence sont trop legitimes, que ie me puisse plaindre d'avoir este prive des vos lettres pendant deux ou trois ordinaires. Je remercie Vostre Excellence de ce qu'Elle a voulu y suppléer, par celle qu'il luy a plu mescrire du 3e de ce mois, en me communicant le protocole de ce qui s'est passe a Son entreveue avec Monsieur le Comte de Schlippenbach. Cet une piece qui ma este fors agreable, desmeme que les deux autres, qui l'ont accompagnée. Si Vostre Excellence m'obligera particulièrement de me continuer la Satisfaction de tels & Semblables Escrits, puis qu'on en peut profiter & s'instruire de leur contenu. Je ne Scay plus que iuger de nostre paix & ie crains si son Altesse Electorale, ne nous procure bientost par vos soins — que cette Campagne causera de nouveaux & grands malheurs a la Pologne. On ny acheve rien d'une fasson ny d'autre, pour le bien du publicq. Cependans ses Ennemys ont partout le loisir, de se mettre en estat de nous attaquer & de nous perdre. Si Dieu y pourvois! Je crois qu'il sera bien difficile de divertir les Suedois dela vangeance qu'ilz meditent contre la maison d'Austriche, que les Moscuites n'aiment guere d'avantage comme le tesmoigne le discours de l'Envoye du Czar, qui va en Angleterre, pour y negosier apparament l'amitie du Protecteur¹⁾. Vostre Excellence ne pas dequoy me remercier, du bon office que l'ay tasche de rendre a Monsieur le Colonel Walrod au Suiect du Baillage de Fischhausen, que ie luy aurois souhaite pour le commencement de Son mesnage. Mais ie me Sens tres oblige a vos bontez & aux offres que vous me faites. Si vous allez vers le Roy de Suede: Ie n'ay rien a demander a Sa Maieste sinon que se Souvenant des pertes & des disgraces, que l'ay souffert & sans nombre en Suivant Son parti Elle veuille avoir la magnanimite de n'oublier pas mon restablissement & mes interets, que ie supplie Vostre Excellence de luy recommander si l'occasion s'en presente, afin qu'ilz ne Soient poinc negligez, quant Elle fera traiter de la Paix avec Sa Maieste & la Republique de Pologne. J'escris a Son Altesse Electorale touchant celle de ce pays & la Commission qui se doit faire pour cela, ne doubtant pas Monsieur, que vous n'advanciez la despeche des choses qui pourrons la perfectionner, sans rien laisser au Scrupule des Critiques qui voudroinc entreprendre de nuire cy apres, aux droicts de la Souveranitee acquise. Au Surplus Monsieur le Colonel Nicolas Korff, me demande mon intercession a Vostre Excellence au suiect du Bien de Radniten, quil a achepte pour huit mille Escus, du consentement de Son Altesse Electorale & qu'on veut neantmoins qu'il cede a Monsieur Kiltzing. Il dit estre prest d'obeyr, si on le luy ordonne ainsi, pourveu qu'on luy rends Son argent. Ce que ie crois estre iuste & persuade que ie suis de Son bon droit, ie prie Vostre Excellence de le proteger s'il luy plaist & de sasseur tout cours que ie suis veritablement Monsieur

de V'tre Excell.

le bien humble et tres affectionne serviteur.

B. Radzivill

a Königsberg le 21 de May 1658.

A son Excellence

Monsieur le Baron de Swerin, premier Ministre

d'Estat de Son Altesse Electorale de Brandenburg

a Berlin

¹⁾ Cromwellem.

Przekład.

Panie.

Wytlumaczenie Pańskiego milczenia jest zbyt uzasadnione, bym mógł skarżyć się, że byłem pozbawiony Pańskich listów w czasie dwóch lub trzech zwykłych (kurierów). Dziękuję Waszej Ekscelencji, że zechciała brak ten wynagrodzić listem, który był Pan łaskaw napisać 3-go bieżącego miesiąca, podając mi do wiadomości sprawozdanie z tego, co zaszło w czasie Pańskiej rozmowy z hrabią Schlippenbachem. Ten załącznik był dla mnie specjalnie miły, jak również dwa inne, które mu towarzyszyły. Wasza Ekscelencja zobowiąże mnie specjalnie, robiąc mi nadal przyjemność takimi i podobnymi pismami, gdyż można robić postępy i uczyć się na ich zawartości.

Nie wiem już, co sądzić o naszym pokoju i znów boję się, że jeśli Jej Elektorska Wysokość staraniem Pańskim nie wystara się o pokój, kampania ta spowoduje nowe i wielkie nieszczęście dla Polski. W ten czy w inny sposób niczego się tam nie osiąga dla powszechnego dobra. Tymczasem jej wrogowie wszędzie mają czas przygotować się do zaatakowania i zgubienia nas. Jeśliby Bóg tak zechciał! Przypuszczam, że będzie bardzo trudno odwrócić uwagę Szwedów od zemsty, którą zamyślają przeciw domowi austriackiemu. Moskale też nie bardziej dom ten kochają, jak o tym świadczą przemówienia wysłannika cara, który jedzie do Anglii, prawdopodobnie, by zawrzeć traktat przyjaźni z Protoktorem.

Wasza Ekscelencja nie ma za co dziękować mi, że starałem się oddać przysługę panu pułkownikowi Walrod odnośnie kapitanatu w Fischhausen. Życzyłbym mu tego stanowiska na początek jego małżeństwa. Ale ja czuję się bardzo zobowiązany Waszej Ekscelencji za jej dobroć i za propozycje, które mi Pan robi. Gdyby się Pan widział z królem szwedzkim: nie chcę o nic prosić Jego Królewskiej Mości, chyba że pomny na niezliczone straty i niełaski, jakie cierpiałem występując po jego stronie, zechce on być wspaniałomyślny i nie zapomni o przywróceniu mi mej pozycji i o moich interesach. Błagam Waszą Ekscelencję o przypomnienie mu o tym, jeśli nadarzy się okazja, by sprawy te nie zostały zaniedbane, gdy będzie traktował o pokój z Jego Królewską Mością i Rzeczpospolitą Polską. Piszę do Jej Elektorskiej Wysokości na temat pokoju tego kraju oraz komisji, która ma być do tego celu zwołana. Nie wątpię, że Pan przyspieszy załatwienie spraw mogących go udoskonalić, nie pozostawiając żadnej wątpliwości krytykom, którzy by usiłowali później szkodzić prawom nabytej suwerenności.

Wreszcie pan pułkownik Nicolas Korff prosi mnie o wstawiennictwo do Waszej Elektorskiej Wysokości w sprawie dóbr Radniten. Kupił je za osiem tysięcy talarów za zgodą Jej Elektorskiej Wysokości, a mimo to żądają od niego, by odstąpił je panu Kiltzingowi. Powiada, że gotów jest usłuchać, jeśli mu tak nakazują, byle tylko otrzymał zwrot pieniędzy. Uważam to za słuszne i będąc przekonany, że ma do tego prawo, proszę Waszą Ekscelencję o poparcie go, jeśli Pan zechce. Proszę też być przekonanym, że jestem pańskim uniżonym i bardzo życzliwym sługą

B. Radziwiłł

w Królewcu 21 maja 1658 r.

Do Jego Ekscelencji
Pana barona Schwerina, pierwszego ministra
Jej Wysokości Elektora Brandenburskiego

w Berlinie